

**Abraham
Joshua
Heschel
Čovjek
nije sam**

Filozofija religije

S engleskoga preveo Roman Karlović

Biblioteka Judaica
Izdavač: Ex libris, Rijeka 2010.
Za izdavača: Željko Međimorec

Naslov izvornika
Abraham Joshua Heschel
Man is not alone. A philosophy of religion.
© Farrar, Straus and Giroux, New York, 1976.

Urednik: Zoran Grozdanov
Recenzenti: Kotel Da Don i Željko Pavić
Dizajn: Damir Bralić i Sarah Baron Brljević
Tisak: CDT

Knjiga je objavljena uz potporu
Ministarstva kulture Republike Hrvatske
i Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 120806097
ISBN 978-953-6932-38-2

Sadržaj

I. Pitanje Boga

- 1 Čuvstvo neizrecivoga 9
- 2 Korjenita zadivljenost 15
- 3 Svijet je nagovještaj 21
- 4 Bitak je naznaka 25
- 5 Spoznaja vrednovanjem 33
- 6 Pitanje onkraj riječi 39
- 7 Bog filozofâ 45
- 8 Skrajno pitanje 49
- 9 U Božjemu prisuću 55
- 10 Sumnje 65
- 11 Vjera 69
- 12 Što mislimo pod boštvom? 75
- 13 Jedan Bog 85
- 14 Bog je subjekt 97
- 15 Božja briga 103
- 16 Skroviti Bog 115
- 17 Onkraj vjere 121

II. Pitanje življenja

- 18 Pitanje potreba 137
- 19 Smisao postojanja 147
- 20 Ljudska bit 159
- 21 Pitanje svrha 165
- 22 Što je religija? 173
- 23 Odredba židovske religije 181
- 24 Velika čežnja 191
- 25 Obrazac življenju 197
- 26 Pobožnik 205

Zahvala 221

I. Pitanje Boga

1 Čuvstvo neizrecivoga

Svijest o velebnosti

Tri vida prirode pobuđuju ljudsku pažnju: moć, ljupkost i velebnost. Moću se koristi, ljupkošću naslađuje, a velebnost ulijeva mu strahopoštovanje. Uzimamo za gotovo da ljudski um čuti ljupkost prirode i da čovjek kojeg ne dirne prizor neba i zemlje, koji nema oči da vidi velebnost prirode te ne čuti, makar mutno, ono uzvišeno, nije ljudsko biće.

Ali zašto? Čemu to? Svijest o velebnosti ne služi ni društvovnoj ni prirodnoj svrsi; čovjek često ne umije izraziti doživljaj uzvišenoga niti ga pretočiti u znanstvenu spoznaju. Zamjedba uzvišenoga ne godi čulima ni taštini. Čemu se izlagati izazovnu nemiru nečeg što prkosi spoznaji te nas čak ispunja strahom, sjetom i klonućem? Ipak, čvrsto vjerujemo da je nedostojno čovjeka ne zamijetiti uzvišeno.

Svjesni smo kozmičkoga, no možda je još važnije da smo svjesni nužnosti te svijesti: kao da nam neki imperativ nalaže da obratimo pažnju na nedosežno.

Čuvstvo neizrecivoga

Moć izražavanja nije svojstvena tek čovjeku. Izražaju i priopćaju vješte su donekle i živine. Čovjek se ne odlikuje tek sposobnošću da razvija riječi i znake, već i nuždom da kazivo luči od nekazivoga te se zapanji pred bivstvujućim koje se riječju ne da dočarati.

U čuvstvu uzvišenoga korijeni se ljudsko umjetničko i misaono stvaralaštvo i plemenito življenje. Kao što nijedna vrsta raslinja ne raskrije svu skritu živost zemlje, tako nijedna umjetnina ne izrazi svu dubinu nekazivoga,

u čijoj nazočnosti žive svetačke, pjesničke i filozofske duše. Nedovršena simfonija čovječanstva vjekovječni je napor da se izrazi nazreto neizrecivo, podvig koji vazda iznevjeri očekivanja. Samo tko živi od posuđenih riječi vjeruje u vlastiti dar izražavanja. Čuvstven čovjek zna da su dubina i suština neizrazive. Što se odvija u meni, najčešće ono po-najbolje, uglavnom ostane tajnom, i s tim se moram hrvati sâm. Nema jezika da iskaže ganuće kojim ti zvjezdano nebo preplavi srce. Ne prožme te neugasivim udivljenjem ono dostižno i opisivo, nego što je nadohvat ruke, a nedosežno; ne količinski vid prirode, već njezina kakvoća; ne što ti nadilazi domet u vremenu i prostoru, već istinski smisao, izvor i svrha bitka – dakle, neizrecivo.

Susret s neizrecivim

Neizrecivo prebiva i u sjajnim, velebnim zbiljnostima i u običnim i malim. Neki ga naslute mjestimice, u izvanrednu događaju, drugi ga čute u svagdanjim zgodama, u svakom naboru i kutku, dan za danom, uru za urom. Takvima stvari nisu bremenite trošnošću ni bitak spojiv s besmisлом. Čuju tišinu što ispunja svijet, usprkos galami i pohlepi. I sitne, proste stvari – papirić, mrva kruha, riječ i uzdah – u sebi kriju, čuvaju beskrajnu tajnu. Nazire li se kroz njih Bog? Srodstvo s duhom bitka? Vječni bljesak nečije volje?

Zabaci ustaljene pojmove i poriv za ponavljanjem, za izvjesnosti što preduhitri posmatranje, pokušaj prvi put sagledati svijet očima što ih pamćenje i htijenje nisu još zamaglili, pa ćeš naslutiti da ste ti i okolne stvari – stabla, ptice, stolci – kao usporedne crte što nepresječno teku jedna uz drugu. Ubrzo si više nećeš umišljati da poznaješ svijet.

Kako spoznajem svijet? Pamet rabi svoje oruđe da zbilji ispita narav; pokrije li kategorija pojavu, to uzme kao odgovor. No besjedim li sa zbiljom licem u lice, ne pribjegavajući riječi i pojmu, to shvatim da um razumije tek tanak sloj dubinski neraskrivenoga, valić okopnjele šutnje, neprobojne za radoznalost i znatiželju kao daleke krošnje u suton.

Ima li ulaza u bît?

Raščlanjuj, važi i mjeri drvo koliko ti drago, osmotri ga, opiši mu oblik i ustrojstvo, nastanak i zakone kojim podliježe, ali bit mu nećeš prozreti. Posmatrati stvar mišlju ravno je zurenju u kristalnu kuglu; slike koje prizoveš dio su istine, no vidiš tek umsku sliku, a ne samu stvar. I čovjek i svijet hitaju niz usku stazu vremena, a nigdje stanke ni hipa u sadašnjici da se sretnu. Misao nije istodobna predmetu, jer slijedi kad se odvijanje zamjedbe već odigralo. Misli se bave posmrtnim predmetima. Djeluju po zamjedbi pa raspoložu tek sjećanjem. Predmet im je stvar prošlosti, kao pretposljednji čas: blizu, a daleko. A kako je zamjedba nužno krnja i manjkava, to je znanje naknadna složevina i skup nasumičnih sjećanja. Razmišljanju prethodi prisjećanje; sadašnjicu vidim u svjetlu znanoga i rijetko što otkrijem. Stalno poređujem, a ne proničem. Nikad nisam posve bez predrasuda. Pamćenje često spriječi tvoračko iskustvo.

Misao sprežu riječi i nazivi; ime opisuje stvarima zajedničko, a ispušta pojedinačno i jedinstveno u zbilji. Um se pak nužno miri s riječju i nazivom pa rijetko nađe ulaz u bît. Ne umije ni prikladno reći što propušta.

Tek prevalivši hrpu predodžaba, um shvati da su rješenja zagonetke, a riječi nesmotrene. Otvoren mu je svijet stvari,

ali on je počesto kao rešetko što kani ustaviti protjecanje zbilje. Gdjekad ga ponese plima neistraživoga; često ju obuzda, no se ona nikad sasma ne povuče.

Nesklad razuma i duše

Svijest o neznanome prethodi svijesti o znanom. Stablo spoznaje izrasta iz tla otajstva. Uz um ne leže pojmovi, riječi i imena, nego bezimeno, neizrazivo, bitak. Jer, iako stoji da mi dano i vidno leže tik uz iskustvo, u iskustvu srećem drugotnost i daljinu. Pojmovi su slasni zalogaji kojim blažim zadivljenost. Pomisli zbilju samu, zaboravi što znaš; umah shvatiš da si očajno izgladnio. Od misli ne očekuj više od onog što sadrže. Duša i razum nisu isto. Pojam i sebstvo kao da su stranci što se u beskonačnosti vremena sretoše i prijateljiše pa se često spoje i otuđe na obostranu korist. Očutiš li jasno ono neznano pa trajnije zahvatiš neposrednu zbilju, uvidiš im nesklad prodorno i neizmirljivo.

Prostodušan brka iskustvo i zbilju, a veleuman izrazivo i neizrecivo, logično i metalogično, pojam i stvar. Kritička misao zna da sama nije isto što i stvar; tako i samorazmatrajuća duša u srcu gaji samosvijest što odudara od logičkoga sadržaja misli.

Potruga kreće od svijesti o neizrecivome. Filozofiju primami obećanje znanoga pa riznicu uzvišenijeg neshvaćanja prepusti pjesnicima i misticima, iako su metafizička pitanja i svijest o bitku i vrednoti kao takvima mogući tek po čuvstvu neizrecivoga.

Potrugu razuma zaustavi sprud znanoga, a čuvstvo neizrecivoga jedri silnom pučinom, jer je njemu znano što je razumijeću i iskustvu strano. Ni razum ni čuvstvo neizre-

civoga nisu vodozemni: razum staje na sprudu, a čuvstvo neizrecivoga ne da se izvagati.

Sa spruda znanoga ne isplovim tražeć pustolovinu i uzbuđenja niti zato što mi razum nije riješio dvojbe. Isplovim jer je um kao bajna školjka: prislonim li uho, čujem stalno šumorenje valovlja za sprudom.

Građanin dvaju carstava čuva dvojnu vjernost: ovdje ćuti neizrecivo, ondje zbilju imenuje i rabi. Između njih uspostavlja sumjerljivosti, ali jaza ne prebrodi: udaljeni su i blizi kao doba i kalendar, violina i napjev, život i ono što vreba nakon posljednjeg daha.

Opipljive pojave motri razum, a svete i nedokazive osluškuje čuvstvo neizrecivoga. Sila što mi ulijeva pripravnost na samoprijegor, misli što rađaju poniznost unutar i iza uma, nisu što i logičarevo umijeće. Neće razum obuhvatiti neokaljanost koju vazda snivam, neizgovorene stvari koje nezaitno ljubim, viđenje dobra za koje ginem ili živ gasnem. Iz neizrecivoga crpem slast svetoga i radost neraspadljivoga.